

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

ДУМАНІВСЬКА АЛІА ЯРОСЛАВІВНА

УДК 347.97/.99(477) «1944/1953»

**РАДЯНСЬКА СУДОВА СИСТЕМА В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ
УКРАЇНИ 1944-1953 РР.
(ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент

Терлюк Іван Ярославович

Національний університет «Львівська політехніка»,
Навчально-науковий інститут права, психології
та інноваційної освіти, доцент кафедри теорії та філософії
права, конституційного та міжнародного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор

Панкевич Іван Миронович

Національний університет водного господарства та
природокористування, професор кафедри
конституційного права та галузевих дисциплін

кандидат юридичних наук, доцент

Рудий Назар Ярославович

Львівський державний університет внутрішніх
справ, учений секретар секретаріату Вченої ради

Захист відбудеться «23» вересня 2021 р. о 14-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, ауд. 226 головного корпусу).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1).

Автореферат розісланий «23» серпня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У період реалізації судової реформи нашої держави важливим і актуальним є вивчення історичного досвіду. Головною метою судово-правової реформи в Україні визначено формування незалежної судової системи та її наближення до європейських стандартів. Натомість діюча модель судової системи в Україні має глибокі радянські корені (передусім зрощення гілок влади, що породжує т.зв. телефонне право). Її реорганізація неможлива без чіткого розуміння того, від якої історичної спадщини ми відмовляємося.

В історії судової системи України особливе місце посідає період з 1944 – 1953 рр. В західноукраїнському регіоні, як і в цілому по Союзу РСР, він характеризується причетністю судової системи до масових репресій проти «ворогів народу» та загальнодержавних кампаній «боротьби за ...» та «боротьби з ...». Разом з тим на теренах західних областей УРСР судова система мала певні регіональні особливості, зокрема кадрові, національні тощо.

Науковим підґрунтям дослідження судової системи Союзу РСР служать праці представників радянської юридичної школи: Г. Аксененко, М. Бакуліна, С. Бородіна, В. Божева, А. Вишинського, Я. Гехмана, С. Голунського, І. Голякова, Д. Карєва, М. Кожевникова, Г. Петухова, І. Перлова, П. Пятницького, В. Семенова, І. Скороходова, М. Строгович, А. Сухарева. Питання історії судової системи Української РСР в післявоєнний період досліджували П. Гураль, М. Настюк, В. Павленко, М. Парпан, Д. Сушло. Однак це праці із ідеологічною складовою, на яких потужно позначилися радянська цензура та самоцензура авторів.

У пострадянський період радянську судову систему досліджували вітчизняні науковці (В. Гринюк, Л. Маймескулов, О. Мироненко, В. Окіпнюк, Ю. Олійник, Б. Потильчак, П. Рекотов, Г. Усеїнова, І. Усенко, Ю. Хоптяр, С. Черниченко, В. Чисніков) і зарубіжні науковці (Х. Берман, О. Кодінцев, Г. Ріттершпорн, П. Соломон, Р. Шарлет. Проте дослідженню судової системи в західних областях України у перше повоєнне десятиріччя приділено, як на наш погляд, недостатню увагу, зокрема відсутні спеціальні праці з цієї тематики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації безпосередньо відповідає напряму наукової діяльності кафедри історії держави і права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»: «Історико-правові засади українського державотворення: інституційні та ідеологічні аспекти; правовий механізм радянської західних областей Української РСР» (державний реєстраційний номер 0114U005463).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у науковій реконструкції й узагальненні теорії і практики організації та діяльності радянської судової системи у західних областях Української РСР у 1944–1953 рр. з її характерними рисами та особливостями. Ставиться наукове завдання

показати місце та визначити роль судової системи у відновленні та зміцненні у західних областях УРСР радянської форми державності.

Мета обумовила такі основні завдання дослідження:

- визначити ступінь наукового опрацювання проблеми шляхом аналізу наявного масиву спеціально-юридичної та історико-правової літератури;
- на підставі вивчення напрацювань вітчизняних та зарубіжних науковців та опрацювання виявлених дисертантом архівних джерел сформулювати теоретичне підґрунтя та джерельну базу дослідження;
- визначити умови формування судової системи в тоталітарному суспільстві, її особливості;
- дати об’єктивну історико-правову оцінку правовим основам діяльності радянського суду;
- проаналізувати процесуально-правові аспекти здійснення радянського судочинства;
- дослідити організацію діяльності судових установ в західноукраїнському регіоні у післявоєнний період;
- відобразити кадрове забезпечення судових установ, розглянувши питання про професійну освіту суддів в перше післявоєнне десятиріччя;
- показати місце і роль суддівського корпусу в радянському державному апараті, його взаємодію із місцевими компартійними і державними органами, з прокуратурою та іншими правоохоронними органами;
- розкрити роль суддівського апарату у проведенні загальнодержавних політичних і господарських кампаній;
- розкрити роль судових установ західноукраїнських областей у боротьбі з українським націоналістичним підпіллям;
- охарактеризувати загальні тенденції та особливості радянського судочинства періоду 1944 – 1953 рр. при розгляді кримінальних справ, з врахуванням загальних тенденцій та регіональної специфіки;
- показати особливості радянського судочинства періоду 1944 – 1953 рр. при розгляді цивільних справ, а також вплив на судову практику загальних тенденцій та регіональної специфіки;
- на основі вивчення досвіду організації радянського судочинства виробити пропозиції для реформування діючої судово-правової реформи в Україні.

Об’єктом дослідження є радянська судова система у західноукраїнському регіоні в 1944–1953 рр.

Предметом дослідження є загальні характеристики та регіональні особливості організації та діяльності радянських судових органів у західних областях УРСР у зазначений період.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від часу повернення структур т. зв. радянської влади на західноукраїнські землі в умовах завершення Другої світової війни та відновлення політики т. зв. соціалістичних перетворень

до початку процесів десталінізації, яка означала перегляд ролі та місця правоохоронних структур, зокрема й судів, в радянському суспільстві. Конкретні завдання дослідження вимагали часткового розширення його хронологічних рамок, зокрема, в частині аналізу етапів становлення радянської судової системи в Україні з 1920-х до середини 1950-х рр.

Локалізація дослідження визначеними часовими межами дозволяє відновити картину унікального «правового» експеримента щодо створення сталінським тоталітарним режимом залежних, керованих, універсальних судових органів як ефективної структури державного терору проти власного населення.

Територіальні межі дослідження охоплюють географічно західні етнічні українські землі, що увійшли до складу УРСР–СРСР упродовж 1939–1940 рр. як Дрогобицька, Львівська, Тернопільська, Рівненська, Волинська, Чернівецька, Станіславська області; у січні 1946 р. – Закарпатська область. Адміністративно-територіальний устрій, назви областей, районів, населених пунктів, господарських й промислових установ, колгоспів тощо подаються такими, якими вони були у досліджуваній період.

Методи дослідження. Достовірність отриманих результатів та висновків відповідно до визначеної мети і завдань забезпечується використанням низки філософських, загальнонаукових, конкретно-наукових та спеціально-правових методів пізнання. У сукупності вони стали важливим засобом розкриття теми.

Активного застосування в дисертації отримали загальнонаукові методи. Завдяки аналітичному вивченню емпіричних даних джерельної бази дисертаційного дослідження реконструйовано діяльність радянської судової системи західноукраїнських областей на основі методу синтезу. Місце радянського суду в державному апараті в післявоєнний період досліджується за допомогою системно-структурного методу (*підрозділ 3.3*). Порівняльний метод застосовувався при співставленні функцій судової системи, її структури і компетенції протягом досліджуваного періоду (1944–1953 рр.), зокрема, автор порівнювала ефективність функціонування радянського суду в Українській РСР на різних етапах його еволюції (*Розділ 2*). Метод функціонального аналізу дав змогу вивчити функції покладені на судову систему як складової репресивно-каральної системи СРСР – УРСР в західних областях України (*Розділ 4, підрозділи 3.3, 3.4, 3.5*).

Серед методів конкретних наук найширше застосування у дисертації отримали методи правознавства та історичної науки. Формально-юридичний метод використано під час аналізу законодавчих актів та партійних постанов, присвячених діяльності радянської судової системи (*підрозділ 4.1*). Історико-правовий метод був незмінним під час аналітичної обробки численних архівних документів і матеріалів, отримання необхідної інформації, що стосується об'єкта і предмета дослідження (*Розділи 3 і 4*). Порівняльно-правовий метод є основним методом у системі методології порівняльно-правових досліджень, специфіка якого зумовлена тим, що це пізнання через аналіз правових джерел націлене

саме на виявлення конкретних форм прояву закономірностей розвитку судової системи в західних областях УРСР.

Застосовано різновиди історичного методу. Історіографічний аналіз у даному дослідженні використовувався для критичного опрацювання історичних, історико-правових праць різних років, присвячених досліджуваній проблематиці (*підрозділ 1.1*). Завдяки історико-хронологічному методу історичний матеріал викладається в хронологічній послідовності, на всіх етапах розвитку радянської судової системи досліджуваного періоду (*Розділ 1, 2*). Історико-ситуаційний метод дозволяє проникнути в причини та з'ясувати особливості кожного етапу розвитку радянської судової системи в західних областях Української РСР, показати вплив конкретно-історичної ситуації на діяльність окремих судових установ та усієї судової системи в цілому (*Розділ 3, 4*).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є монографічною науковою працею, у якій уперше досліджено судову систему західних областей Української РСР крізь призму сучасної історико-правової методології. Значна частина її положень і висновків є новими в науці історії права, зокрема:

уперше:

- до наукового обігу уведено матеріали десятків (143) архівних справ з обласних архівів західних регіонів України;

- на основі аналізу різнопланових історичних матеріалів створено комплексне, спеціальне історико-правове дослідження організації та діяльності радянських судових органів протягом 1944–1953 р. у західних областях УРСР;

- розглянуто реалізацію радянської (більшовицької) державної політики в судовій системі через централізоване управління судовими органами з метою створення «ефективних» органів юстиції для реалізації сталінських цілей правосуддя, а також проведення масових репресій. Розкриваються основи радянської державної політики в правоохоронній сфері та у провадженні тоталітарного судочинства;

- на основі комплексного підходу розглянуто місце і роль судових органів в системі правоохоронних органів УРСР–СРСР та їх взаємодію з іншими структурними елементами системи;

удосконалено:

- твердження, що система радянського правосуддя була залежною від політичних, законодавчих та виконавчих структур тоталітарної влади;

- твердження, що зміни у суспільно-політичному житті держави мали безпосередній вплив на діяльність радянських судів, які слухняно підлаштовувалися під актуальні соціально-політичні замовлення компартійних органів влади;

отримали подальший розвиток:

- положення, що дієвою формою боротьби з повстанським рухом на чолі з ОУН і УПА в західноукраїнському регіоні, поруч з позасудовими репресіями,

виступали спеціальні судові процеси, а інструментом, за допомогою якого радянська влада легалізувала репресії, слугував суд;

– доказова база того, що «народний суд» і його суб'єкт «народний суддя» боролися не стільки з дійсно соціально небезпечними елементами (передусім професійними злочинцями), скільки з т. зв. ворогами народу, тобто критиками радянської влади, порушниками встановленої згори трудової повинності і дисципліни, «розкрадачами соціалістичної власності» (навіть фігурантами т. зв. закону про три колоски), «спекулянтами» (під цю категорію потрапляли й ремісники та селяни – продавці власноруч виготовленої продукції), з різного роду порушниками Статуту сільськогосподарської артілі та ін. «декласованими, злочинними елементами».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення, висновки й фактологічний матеріал можуть бути використані у:

– *навчальному процесі* – для написання навчально-методичної літератури з дисциплін «Історія держави і права України», «Історія вчень про державу і право», «Історія політичних і правових учень», а також історичної частини окремих курсів юридичних дисциплін, що розглядають вітчизняні судові та правоохоронні органи, прокурорський нагляд, кримінально-процесуальне право, цивільне процесуальне право тощо в їх еволюційному становленні;

– *науково-дослідній сфері* – для подальших історико-правових досліджень українського державотворення, розвитку судоустрою та судочинства;

– *правозастосовній сфері* – під час здійснення судово-правової реформи в сучасній Україні, а також прийнятті законодавчих актів, що реабілітують учасників Визвольних Змагань та ін. жертв сталінських репресій;

– *правовиховній сфері* – сприятиме зростанню рівня поінформованості громадськості щодо антигуманного характеру тоталітарного режиму та його судочинства.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана самостійно на основі особистих досліджень здобувача; не містить текстових запозичень і результатів досліджень інших авторів без посилань на їхні праці.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження обговорювались на засіданнях кафедри історії держави і права Інституту права та психології НУ «Львівська політехніка». Так, зокрема, основні положення дисертаційного дослідження оприлюднювались на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (м. Львів, 25 квітня 2012 р.), I Всеукраїнській науковій інтернет-конференції «Правове регулювання міжнаціональних відносин в Україні: історія і сучасність» (м. Львів, 18 травня 2012 р.), II Всеукраїнській науковій інтернет-конференції «Конституціоналізм в Україні (ідеї, концепції, доктрини): історія і сучасність» (м. Львів, 25 квітня 2013 р.), III Всеукраїнській науковій інтернет-конференції «Політико-правова ідеологія українського національного державотворення: проблеми формування та еволюції (історико-

теоретичний вимір)» (м. Львів, 20 травня 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні науки: дослідження та європейські інновації» (м. Ченстохова, Республіка Польща, 23-24 квітня 2021 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладені у тринадцяти публікаціях: чотири з них – статті у фахових наукових виданнях України, чотири – статті у наукових періодичних виданнях інших держав, п'ять – тези виступів на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (405 найменувань на 51 сторінці) й додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить 192 сторінки, загальний обсяг – 275.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації; вказано на зв'язок роботи з науковою тематикою; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено дані про апробацію, структуру й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Історіографія та джерельна база дослідження» складається з трьох підрозділів, що присвячені аналізу стану джерельної бази та історіографії, характеристиці методологічних аспектів дослідження.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукової розробки проблеми»* проаналізовано історико-правову літературу за темою дисертації, яку за хронологічним принципом згруповано у дві великі групи.

Наголошено, що першу групу становлять праці радянських дослідників, де висвітлено доволі широкий спектр питань радянського судочинства, історії і структури судової системи. Звісно, оцінки радянською історіографією різних аспектів досліджуваної проблеми перебували в координатах деформованої і заангажованої радянської класової та компартійної науки й прямо залежали від політичної кон'юнктури, пануючої в суспільстві комуністичної ідеології тощо. Та попри ці об'єктивні вади часу, чимало досліджень радянської доби української історії виконано на фаховому рівні, і досі залишаються актуальними. А друга група – це праці вітчизняних науковців, котрі після проголошення у 1991 р. незалежності України стали об'єктивно й незаангажовано вивчати позиції національної державності. Вказано, що саме у пострадянський період були опубліковані праці, в яких вперше у вітчизняній історіографії згадували про брутальні порушення радянським режимом демократичних принципів в судовій системі в роки політичних репресій.

У *підрозділі 1.2 «Огляд джерельної бази»* подається загальний стан джерельної бази дослідження, що охоплює значний документальний масив у вигляді різновидових джерел – нормативно-правових актів, офіційних видань

політичних і нормативно-правових актів та збірників документів і матеріалів, хрестоматій, а також мемуарів.

Наголошено, що основу дисертаційного дослідження склали передусім архівні матеріали – справи з фондів Державного архіву Львівської області, Державного архіву Закарпатської області, Державного архіву Тернопільської області, Державного архіву Івано-Франківської області, Державного архіву Чернівецької області, Державного архіву Рівненської області, Державного архіву Волинської області. До важливих джерел дослідження ввійшли опубліковані писемні історичні джерела які класифіковано на такі: збірники документів партійних з'їздів, пленумів; закони; судова практика тощо. Акцентовано, що нарративні джерела – спогади і мемуари учасників подій – важлива складова джерельної бази дисертаційного дослідження. Підкреслено особливе місце у дисертації радянської періодики. Відзначено, що архів періодичної преси містить незначну кількість публікацій з діяльності судової системи у 1940–1950-ті рр. Вказано, що перш за все, діяльність юстиції, суддів висвітлено в партійному виданні «Радянська Україна», в якому публікувались статті, які закликали працівників юстиції і суддів до участі у тій чи іншій політичній кампанії. А також значний обсяг інформації міститься в низці юридичних журналів, зокрема, в часописі «Соціалістична законність». Наголошено на тому, що це видання містить важливу інформацію щодо діяльності судових органів.

У *підрозділі 1.3 «Методологія дослідження»* визначено методологію дослідження з уваги на мету, завдання, об'єкт і предмет роботи.

Встановлено, що мета та завдання дослідження зумовлюють використання низки філософських, загальнонаукових, конкретно-наукових та спеціально-правових методів пізнання. Обґрунтовано застосування обраних методів. Зокрема, зауважено, що пріоритетними у підготовці дисертаційного дослідження стали методи філософської діалектики та історизму, що передбачають розгляд правових явищ під кутом зору об'єктивного стану розвитку суспільства. Наголошено, що діалектичний принцип пізнання явищ дійсності передбачає розгляд об'єкту наукового дослідження в його розвитку, в єдності та суперечності протилежностей останнього. Висловлено переконання, що використання означеної повноти методологічних засобів забезпечило обґрунтованість й достовірність результатів дисертаційної роботи.

Розділ 2 «Відновлення і зміцнення в західних областях України радянського режиму. Судові органи СРСР-УРСР у цьому процесі» містить два підрозділи, що присвячені аналізу становлення і розвитку радянської судової системи в Україні 1920-х – середині 1950-х рр.

У *підрозділі 2.1 «Основні етапи становлення і розвитку радянської судової системи в Україні та правові основи регулювання її діяльності в тоталітарному суспільстві (1920-ті – середина 1950-х рр.)»* виокремлено п'ять хронологічних етапів становлення і розвитку радянської судової системи в Україні: перший етап (1918 – 1920 рр.) – створення т. зв. «пролетарської» судової

системи в Україні; другий етап (1921 – 1929 рр.) – реорганізація і реформування судової системи у зв'язку з проведенням нової економічної політики; третій етап (1930-ті рр.) – «сталінізація» судової системи; четвертий етап (1941–1945) – «воєнізація» судової системи; п'ятий етап (1944–1953 рр.) – посилення централізації судових органів у зв'язку з радянізацією і суцільною колективізацією західних областей УРСР.

У підрозділі 2.2 «Політико-правові основи відновлення (1944 р.) і зміцнення радянського режиму в західноукраїнському регіоні. Створення мережі судових органів» акцентовано увагу на процесах відновлення радянської державності на західноукраїнських землях, їх радянізації та місця у цьому карально-репресивного апарату, зокрема судової системи. Встановлено, що післявоєнна судова система Української РСР відповідно до Конституції СРСР-УРСР і закону СРСР «Про судоустрій Союзу РСР і союзних республік» від 16 серпня 1938 р. складалась з народних судів, обласних судів, Верховного Суду УРСР і Верховного Суду СРСР.

Розділ 3 «Радянська судова система як складова механізму державної влади в західних областях України» складається з п'яти підрозділів, в яких викладено питання щодо визначення місця радянської судової системи в механізмі державної влади регіону.

У підрозділі 3.1 «Структура та організація роботи судових органів» акцентовано на посиленій й цілеспрямованій роботі з поліпшення організації й діяльності судів та зміцнення соціалістичної законності, що проводилася впродовж досліджуваного періоду. Встановлено, що радянський режим був зацікавлений у добре організованій роботі судових органів, які слугували важливим інструментом проведення політики в інтересах партійної і радянської верхівки. Саме тому, наголошено, зокрема, після реорганізації міністерства юстиції у 1948 році було проведено низку перевірок судів республік, порушено дисциплінарні справи на суддів винних у затягуванні справ й бюрократизмі загалом.

У підрозділі 3.2 «Компетенція та кадрове забезпечення» розглянуто політику радянської влади щодо укомплектування судів кваліфікованими кадрами. Зокрема, встановлено, що проблему браку кваліфікованих кадрів в суді після Другої світової війни радянська влада вирішила шляхом підготовки суддів і працівників судів на короткотермінових курсах, а після прийняття у 1946 р. постанови про розширення і покращення юридичної освіти в країні – введення заочної форми освіти. Звернено увагу на те, що відбір кандидатів на посаду судді, як звичайно, здійснювався з таких категорій: для народних судів – з числа: 1) «соціально сумісних»; 2) народних засідателів; 3) судових виконавців; 4) секретарів нарсуду (за умови, якщо особи на цих посадах є комуністами); 5) відповідальних районних партійних працівників; для обласних судів – з числа: 1) народних суддів з практичним стажем не менше трьох років і бездоганним партійним стажем; 2) комуністів з вищою юридичною освітою; 3) партійних

працівників обласного масштабу; для різних колегій Верховного Суду СРСР і УРСР – з числа: 1) членів обласних судів; 2) комуністів з вищою юридичною освітою; 3) відповідальних партійних працівників обласного і республіканського масштабу.

У підрозділі 3.3 «Місце та роль судових органів в державному апараті (радянській моделі взаємодії гілок влади). Взаємодія суду з місцевими партійно-державними органами» встановлено, що суд як орган влади, був лише технічно відокремлений і незалежний, а політично й ідеологічно був складовою і невід’ємною частиною радянської держави, повністю від неї залежав і дотримувався єдиної з нею політичної лінії. Зауважено, що судді були залежні завжди від місцевих партійних функціонерів, котрі могли вжити «відповідні заходи» і звільнити судового чи будь-якого іншого чиновника, котрий провинився чи становив небезпеку для політичного режиму. Наголошено, що контроль за службовою кар’єрою працівників суду теоретично здійснювали органи юстиції. Разом з тим, підкреслено, що само висування конкретного кандидата на посаду судді шляхом виборів безпосередньо залежало насамперед від згоди секретаря місцевого партійного комітету. Акцентовано, що на практиці суддю за певну провину звільняли негайно з посади за рішенням партійного органу, ще до отримання формального дозволу з боку обласного управління юстиції.

У підрозділі 3.4 «Взаємодія судових органів з прокуратурою та правоохоронними структурами» встановлено, що суд разом з прокуратурою та іншими правоохоронними органами виступав складовою єдиного репресивного механізму тоталітарної держави, діяльність якого була спрямована на захист і зміцнення сталінського режиму. Підкреслено, що судді в тісному контакті з органами НКВД/МДБ, НКВС/МВС і прокуратурою залучалися до різних кампаній, виконуючи різні компартійні вказівки брали участь в спільних нарадах.

У підрозділі 3.5 «Залучення судів до проведення загальнодержавних кампаній та місцевих ініціатив» з’ясовано, що під час проведення політико-господарських кампаній партійно-радянськими органами, відбувалась мобілізація, зокрема, суддів, з подальшим розподілом їх, в якості владою уповноважених осіб, по селах. Обґрунтовано, що радянський режим покладав на суддів завдання діяти «рішуче і швидко» проти усіляких порушень, виявлених під час господарських кампаній. Встановлено, що разом з судовими репресіями, суди займалися агітаційно-пропагандистською роботою з роз’яснення населенню суті і положень радянських законів. Підкреслено, що незважаючи на широке застосування терору й насильства, сталінський режим постійно намагався прихилити громадян на свій бік й мирними засобами, за допомогою масованої, постійної пропаганди, яка була усним, письмовим чи художньо-оформленим методом аргументовано і переконливо пояснити місцевому населенню зміст і цілі державної політики.

Розділ 4 «Радянський суд як засіб утвердження тоталітаризму та

складова репресивно-каральної системи СРСР–УРСР в західних областях України» містить п'ять підрозділів, в яких простежується роль радянського суду в утвердженні тоталітаризму в західноукраїнському регіоні, його місця в структурі радянської репресивно-каральної системи.

У підрозділі 4.1 *«Радянське законодавство як правова основа діяльності суду. Тиск партійно-радянських органів»* розглянуто законодавчі основи діяльності суду в досліджуваний період. Констатовано, що право в СРСР–УРСР розглядалось як результат правотворчої діяльності держави та ототожнювалося з законом. Наголошено, що нормативно-правовий акт фактично визнавався єдиним формальним джерелом права, а судова практика не визнавалась джерелом права. Підкреслено, що в пріоритеті вирішення справ у судах були, зокрема, підзаконні акти – постанови, розпорядження, інструкції, керівні вказівки партії і влади загалом, а не конституція і кодекси.

У підрозділі 4.2 *«Місце і роль радянського суду у боротьбі з українським національно-визвольним рухом»* розкрито боротьбу т. зв. радянської влади з підпіллям ОУН і УПА у західних областях УРСР, яка у досліджуваний період була однією з найгостріших проблем, що перешкоджала здійсненню політики радянзації; визначено місце у цьому процесі радянської судової системи. З'ясовано, що узаконення масових репресій проти учасників підпілля ОУН і УПА та членів їх родин відбулось після ухвалення низки постанов та роз'яснень Верховного Суду, які стосувалися кваліфікацій різних форм вияву «пособництва». Встановлено, що швидкість ухвалення судових вироків стосовно «зрадників Батьківщини та пособників» вважалося однією з умов остаточної ліквідації оунівського підпілля і загонів УПА.

У підрозділі 4.3 *«Судові органи у боротьбі з кримінальною злочинністю»* розглянуто питання ролі радянської судової системи в боротьбі з кримінальною злочинністю. Зазначено, що радянське кримінальне право передбачало до двадцяти різних видів покарань. Наголошено, практика радянського суду, здійснювана за директивами і під контролем компартійних органів, фактично не застосовувала заходи покарання, які могли призначатися як самостійно, так і додатково, у зв'язку з їх м'якістю. Найбільш поширеними в СРСР–УРСР видами покарання, які застосовувались судами, були: виправно-трудові табори (концтабори), тюремне ув'язнення і смертна кара. Охарактеризовано боротьбу суду із спекуляцією, абортами, хуліганством, самогоноваріння, крадіжками шляхом посилення кримінальної відповідальності і застосування суворих вироків до порушників.

У підрозділі 4.4 *«Судові органи у боротьбі з порушеннями трудового законодавства»* встановлено, що в західноукраїнському регіоні було продовжено розпочату ще до війни масштабну кампанію боротьби з порушеннями трудової дисципліни і трудового законодавства. Наголошено, що відповідно до Указу від 26.06.1940 р. запроваджувалася кримінальна відповідальність за доволі поширені порушення трудової дисципліни: 1) за

самовільне полишення державних, кооперативних і громадських підприємств або установ, робітники і службовці притягалися до кримінальної відповідальності строком від двох до чотирьох місяців; 2) за прогул без поважної причини робітники і службовці державних, кооперативних і громадських підприємств та установ, каралися виправно-трудовами роботами за місцем праці на строк до шести місяців з відрахуванням до 25 % із заробітної плати. Встановлено, що приборкуючи активний і пасивний супротив селян проти колективізації в західноукраїнських областях, радянський режим здійснював репресії і залучав репресивно-каральні органи до боротьби з т. зв. правопорушниками, себто тих колгоспників, які не виробляли мінімум трудоднів, передбаченого Указом ПВР СРСР від 15 квітня 1942 р. «Про відповідальність колгоспників за невиріток обов'язкового мінімуму трудоднів».

У підрозділі 4.5 «Особливості розгляду цивільно-правових справ» встановлено, що кампанія націоналізації та усупільнення приватної власності була основним засобом збільшення кола об'єктів державної власності. Обґрунтовано тезу, що поновлення монопольної влади більшовицької партії означало остаточну ліквідацію приватної власності та встановлення державної власності на основні об'єкти права. Наголошено, що прийнята постанова Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) «Про заходи з ліквідації порушень Статуту сільськогосподарської армії в колгоспах» від 19 вересня 1946 р. і рішення Лютневого Пленуму ЦК ВКП(б) 1947 р. були спрямовані на захист майнових прав колгоспів, вимагали порушення колгоспами цивільних справ в судах, зокрема, справ про відшкодування шкоди, спричиненої майну колгоспів. Акцентовано увагу на вплив держави у сфері приватно-правових відносин, зокрема пункт 3 наказу Прокуратури СРСР № 124 від 20 травня 1944 р. «Про роботу прокурорів з цивільних справ» містив перелік цивільних справ, у розгляді яких участь прокурора була обов'язковою, а саме: житлові справи, трудові справи, справи про розірвання шлюбу, справи про стягнення заборгованостей та ін.

ВИСНОВКИ

Проведене дисертаційне дослідження радянської судової системи в західних областях України 1944–1953 рр. поглибило історико-правові знання стосовно радянської судової системи в Україні загалом, і західноукраїнських областей, зокрема. Отримані в процесі дослідження результати дозволяють підтвердити загальні й сформулювати конкретні висновки.

1. Питання функціонування та еволюції радянської судової системи становили дослідницький інтерес передовсім для чисельних радянських і пострадянських дослідників. Зарубіжних дослідників питання радянського судівництва, зокрема у регіональному розрізі, цікавили меншою мірою.

Суттєвою хибобою наукових праць радянського періоду була надмірна апологетизація «радянської юстиції» та її судових установ, їх невиправдано

перебільшені «переваги» над буржуазним судочинством. Елементи критики практично відсутні. В пострадянській науковій літературі, навпаки, набагато помітніший звинувачувальний ухил.

Нечисельні праці західних дослідників радянської судової системи також витримані у критичному дусі. Увага акцентується передусім на негативі – партійно-радянському диктаті, низькому рівні професійної освіти суддів, хабарництві в радянських судах тощо.

Разом з тим, доводиться констатувати, що особливості судочинства у новоприєднаних західних областях Української РСР як у вітчизняній, так і зарубіжній науковій думці ХХ – ХХІ ст. ст. розглянуті недостатньо і вимагають окремої наукової розвідки.

2. Організацію та діяльність радянської судової системи в західних областях УРСР у 1944 – 1953 рр. у роботі відтворено на основі уведення до наукового обігу значної кількості нових архівних джерел. Поділяючи загалом концепцію сучасних вітчизняних істориків та істориків права про антигуманний і недемократичний характер радянського судочинства, дисертантка уникає несамостійного запозичення «чужого» фактологічного матеріалу. До наукового обігу вводяться 143 архівні справи з обласних архівів усіх областей регіону, творчо осмислено понад півсотні (57) документів епохи, узятих з опублікованих джерельних збірок. Також аналізу та авторській інтерпретації піддані сотні одиниць інших джерел: монографій, наукових статей, мемуарної літератури тощо.

Таке різноманіття використаних джерел дозволяє упевнено сформулювати теоретичне підґрунтя дисертації, визначити сукупність наукових методів і прийомів.

3. Після закінчення Другої світової війни відбулася суттєва реорганізація судової системи СРСР-УРСР, зокрема, і в західних областях УРСР. Жорстко централізована судова система була сконструйована таким чином, що всі її ланки склали єдине ціле. Усі суди були організовані у відповідності з державним устроєм СРСР та адміністративно-територіальним поділом. Відповідно судова система Української РСР складалася з трьох ланок: перша ланка – районні (міські) народні суди, друга – обласні суди, третя – Верховний суд республіки.

Низову ланку (народних суддів та засідателів народних судів) обирало безпосередньо населення району чи адміністративної дільниці у більших містах. Склад обласних та республіканських судів затверджувався постановою відповідного виконкому (обласної ради чи Президії ВР Української РСР).

Суддя, уже починаючи з нижчої ланки, зазвичай був членом ВКП (б) і ніс партійну відповідальність.

Питання матеріального забезпечення роботи судів, життя і побуту суддів та членів їх родин вирішувалися виконкомом рад. Це, у свою чергу, породжувало тиск на суддів та т. зв. телефонне право.

Порушення демократичних принципів судочинства, закріплених в

Конституціях СРСР та УРСР 1936–1937 рр. виявились, зокрема, у діяльності Особливої наради НКВС і системи військових трибуналів, які засуджували без зайвих судових формальностей т. зв. «ворогів народу».

4. Радянський суддя (західноукраїнський регіон у цьому відношенні не був якимось винятком) формально керувався Конституцією Союзу РСР 1936 р., Конституцією Української РСР 1937 р., Кримінальним, Кримінально-процесуальним, Цивільним, Цивільно-процесуальним кодексами Української РСР та Законом про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік 1938 р., іншими нормативно-правовими актами. Утім, чимало положень Конституції УРСР, як і Конституції СРСР, особливо про громадянські права, де-факто не діяли.

Відтак, у практиці роботи судів ці основоположні документи користувалися куди меншим авторитетом, ніж різного роду партійні та радянські Постанови й Укази, зазвичай прив'язані до чергової радянської кампанії «боротьби за ...» чи боротьби з ...». Яскравим прикладом може служити «конфлікт» Кримінального кодексу УРСР і Указів Президії Верховної Ради Союзу РСР від 4 червня 1947 р.: *«Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і суспільного майна»* і *«Про посилення охорони особистої власності громадян»*. Новими Указами радянський режим вимагав застосування судами суворих і довготривалих заходів покарання за крадіжку будь-якого майна, незалежно від його вартості.

Українська Радянська Соціалістична Республіка мала власне кримінальне та цивільне законодавство, де-юре дещо відмінне від законодавства інших союзних республік, включаючи й РРФСР. Натомість загальносоюзні Укази Президії Верховної Ради СРСР та Постанови Пленуму Верховного Суду СРСР мали загальнообов'язковий для усіх союзних республік (включаючи й УРСР) характер. Тим самим окреме республіканське законодавство союзних республік ставало фікцією, з якою партійно-радянські власті Союзної держави (СРСР) мало рахувалися.

5. Процесуально-правові аспекти здійснення радянського судочинства в УРСР формально регулювалися діючими Кримінально-процесуальним 1927 р. та Цивільно-процесуальним кодексами УРСР 1924 р. (зі змінами 1929 р.). Утім, і тут існували проблемні питання, характерні для усієї радянської системи судочинства. Передусім, відбувалося активне втручання партійних і радянських структур в роботу формально незалежної гілки судової влади, що виливалося у фактичне нехтування нормами, встановленими КПК та ЦПК. Прикладом може служити п. 3 Наказу Прокуратури СРСР № 124 від 20 травня 1944 р. *«Про роботу прокурорів з цивільних справ»*, в якому містився перелік цивільних справ, у розгляді яких участь прокурора відтепер ставала обов'язковою, а саме: житлові справи, трудові справи, справи про розірвання шлюбу, справи про стягнення заборгованостей та ін.

Інший важливий момент – самі судді, особливо нижчої ланки – народних

судів, часто ігнорували положення КПК та ЦПК. Найтипівіші порушення, виявлені дисертанткою в архівних документах, зводилися до наступного: розгляд справ суддею одноосібно, без участі народних засідателів; винесення судових вироків і постанов без попереднього відлучення суддівської колегії у нарадчу кімнату; не своєчасне оформлення судових вироків і постанов (всупереч встановленому порядку, судді займалися цим після закінчення робочого дня, не в приміщенні суду, а у дома); не дотримання встановлених законом чи відомчими інструкціями термінів розгляду справ та ін. Висловлено припущення, що вказані негативні явища були характерними для усєї радянської судової системи вказаного періоду.

6. Організаційна діяльність і структурна будова народних і обласних судів західноукраїнського регіону у 1944–1953 рр. мали такі особливості.

Нижчою ланкою державної судової системи Союзу РСР були народні суди в складі 1 народного судді та 50 – 75 народних засідателів, чия участь в розгляді більшості кримінальних та цивільних справ була формально обов'язковою. Окрім безпосередніх учасників судових слухань (судді та засідателів) в штатній структурі народного суду і обласного суду передбачалися й інші посади: секретар суду, секретар судового засідання, судовий виконавець, діловод-машиністка, прибиральниця-кур'єр. Зазвичай народний суд охоплював своєю юрисдикцією один адміністративний район. Зрідка у більших містах регіону, де кількість населення і, відповідно, судових справ була більшою, утворювалися кілька дільниць з своїми окремими установами народного суду.

До складу обласного суду входили Голова суду та два його заступники. Один очолював судову колегію з кримінальних справ, інший – судову колегію з цивільних справ. До штатного розпису обласного суду могли входити й інші працівники. Однак, роздутих штатів народні та обласні суди ніколи не мали.

Під приводом укріплення соціалістичної законності і радянського правопорядку постійно посилювалася «робота з поліпшення організації і діяльності судів, наведення порядку та зміцнення дисципліни».

Для вирішення поставлених завдань суддів зобов'язували: складати помісячні плани роботи; своєчасно розглядати і вирішувати скарги громадян; регулярно звітуватися перед вищими інстанціями за категоріями кримінальних та цивільних справ; систематично звітуватись перед виборцями про роботу; вести узагальнення практики роботи; здійснювати контроль за роботою судових виконавців; проводити навчання з народними засідателями.

Водночас до планів роботи включалися й функції, які значно виходили за рамки професійних обов'язків. Судді народних та обласних судів брали участь в різного роду політико-господарських кампаніях.

Висловимо обґрунтоване припущення, що у західних областях УРСР, де процеси радянзації регіону та колективізації сільського господарства суттєво «відставали» від Центру, Півдня та Сходу республіки, ці громадські

навантаження суддів були значно вищими і забирали більше робочого часу.

7. Регіональна специфіка кадрового забезпечення судів західних областей УРСР в перше післявоєнне десятиріччя мала такі риси.

Брак кваліфікованих кадрів внаслідок воєнних втрат і безперервних чисток від «соціально небезпечних осіб» та негласні обмеження для місцевих вихідців займати посади у партійних, радянських та ін. органах зумовили притік до західноукраїнських областей із східних областей України «спеціалістів», зокрема для НКВС, судів, прокуратури.

Кадровими питаннями в судових установах опікувався окремих *сектор кадрів МВС, МДБ, суду і прокуратури*, який працював у структурі ЦК КП(б)У, а також її обласних комітетів. У 1948 р. створено в складі обкомів партії *відділи адміністративних органів*, які займалися й питаннями добору та розстановки судово-прокурорських кадрів.

Також у всіх вищих навчальних закладах УРСР, включаючи, зрозуміло, й юридичні, діяв т. зв. *перший відділ*, що вважався філією органів держбезпеки. Відділ володів інформацією на кожного працівника інституту, а також студента й абітурієнтів.

Для підготовки суддів, окрім юридичних факультетів класичних університетів, в УРСР у 1944 р. відновлено дворічні юридичні школи, та дев'ятимісячні і трьохмісячні юридичні курси, після яких судді проходили практику в обласному, або народному суді. У 1949 р. функціонували Київська, Харківська, Одеська і Львівська юридичні школи.

Після прийняття у 1946 р. Постанови ЦК ВКП (б) Про розширення і поліпшення юридичної освіти в країні, радянська влада найбільший акцент в підготовці судових кадрів ставила на *заочну освіту*. Кампанія з підвищення професійної освіти в кількісному вимірі виявилась успішною, але проблема полягала в якості отриманої освіти, яка на той час була вузькопрофільною і спрощеною.

Специфіка західноукраїнського регіону, де систему радянського правосуддя двічі – у 1939 та у 1944 рр. – доводилося зводити майже з нуля зумовила як вищий відсоток суддів з числа демобілізованих з Червоної (з 25 лютого 1946 р. – Радянської) армії, так і членів та кандидатів у члени ВКП(б).

8. Місце радянського суду в загальній системі державних органів обумовлювалося специфікою радянського державно-правового режиму.

Судова влада в Українській РСР ніколи не існувала як самостійна та незалежна гілка державної влади. Йдеться не лише про повну підконтрольність суддів радянському режимові, а й про те, що судову систему фактично було «вбудовано» у жорстку вертикаль влади. Принцип розподілу гілок влади тут не діяв. Місцеві компартійні органи вирішували кадрові питання, що стосувалися судових працівників, ґрунтовно перевіряли кандидатів на посади суддів. Політична залежність суддів визначила головну та найсуворішу форму їх відповідальності – компартійно-політичну.

Впродовж 1944–1953 рр. за вказівками партійних органів судді різних рівнів в тісному контакті з органами НКВД/МДБ, НКВС/МВС і прокуратурою залучалися до активної участі в різного роду політичних та господарських кампаніях. Під час яких примусово мобілізованими ставали не тільки представники суддівського корпусу (судді та народні засідателі), а й працівники прокуратури, співробітники органів НКВД/МДБ, НКВС/МВС.

Судові установи УРСР для виконання поставлених партією і урядом завдань співпрацювали у тісному зв'язку, інколи перебираючи невластиві для себе функції. Так, місцеві прокурори в ході різного роду кампаній брали на себе організацію відкритих судових процесів.

З іншого боку, вищі партійні органи, починаючи уже з РК і ОК КП(б)У і вище по владній вертикалі уважно слідкували за тим, щоб не відбувалося надто тісного зрощення правоохоронних органів з судовими.

9. Впродовж досліджуваного періоду за вказівками партійних органів судді різних рівнів залучалися до активної участі в різного роду політичних та господарських кампаніях: весняні посівні кампанії, кампанії хлібозаготівлі, кампанії з лісозаготівлі, кампанії з виборів до місцевих рад і виборів суддів, кампанія боротьби з ОУН-івським підпіллям тощо. Водночас під час цих кампаній примусово мобілізованими ставали представники суддівського корпусу (судді та народні засідателі).

Побічним наслідком цих регулярних і неминучих кампаній ставала перевантаженість судів справами. Тривале кількадечне відлучення судді в підшефне село чи добровільно-примусове читання ним лекцій в робітничих колективах, установах, колгоспах, військових частинах тощо відволікало від виконання професійних суддівських обов'язків. Судді неминуче допускалися помилок і «недоліків» у основній роботі. Водночас з судді суворо питали за дотримання термінів судового провадження кримінальних та цивільних справ.

Враховуючи специфіку західноукраїнського регіону, де політично-господарські кампанії носили вищу інтенсивність, а боротьба з «українським буржуазним націоналізмом» протягом 1944–1953 рр. носила безкомпромісний характер, не викликає сумніву, що громадські (кампанійські) обов'язки суддів тут суттєво перевищували аналогічні суспільні навантаження їх колег з Центру та Сходу. Відтак і процент браку при здійсненні професійного обов'язку – судочинства не міг бути нижчим.

10. У дисертаційному дослідженні висвітлено засоби, які радянська влада використовувала у боротьбі з українським національно-визвольним рухом опору на Західній Україні з 1944 до 1953 рр. Головна роль у боротьбі з визвольним рухом відводилася не інструментам пропаганди та переконання «трудящих» в уявних перевагах соціалізму та соціалістичної економіки, а потужній репресивно-каральній системі, зокрема її судовій ланці.

З метою залякування місцевого населення і повстанців, з санкції радянського «найбільш демократичного у світі» суду широко практикувалися

привселюдні страти засуджених бійців УПА та цивільних ОУН-івців.

У 1944 р. для прискорення розгляду справ на арештованих ОУН-івців проводились візні сесії Військової колегії Верховного суду СРСР, які ухвалювали термінові вироки із застосуванням найвищої міри покарання – привселюдне повішання. Жорстокий терор був відповіддю на будь-яку діяльність, що потрапляла під визначення «націоналізм» чи «бандитизм». У 1945 р. практикували закриті судові процеси, а з метою повного знищення підпілля 5 вересня 1949 р. Постановою політбюро ЦК КП(б)У введено проведення відкритих судових процесів.

Політизація кримінального процесу зумовила поширення позасудового переслідування і засудження «списками». Справи на учасників національно-визвольного руху розглядали Військові трибунали Внутрішніх військ МВС Українського округу. Вироки характеризувалися блискавичністю (а відтак і упередженістю) їх ухвалення і надзвичайно суворими заходами покарання. Справи на членів родин репресованих, стосовно яких не віднайдено доказів у вчиненні «злочину», але малися підозри участі у діяльності підпілля, розглядали Особливі наради при НКВС. У переважній більшості випадків вирок такої позасудової інстанції був каральним.

11. Політична ситуація, яка склалася в післявоєнний період у західноукраїнському регіоні наклала свій відбиток на судову практику в кримінальних справах. Завдання покладені радянською владою суд здійснював шляхом розгляду в судових засіданнях *кримінальних справ* із застосуванням суворого покарання до зрадників Батьківщини, розкрадачів соціалістичної власності і інших ворогів народу.

Посилення кримінальної політики щодо загально-кримінальних справ супроводжувалось прийняттям низки нормативно-правових актів, якими радянська влада легалізувала суворі і довготривалі заходи покарання щодо крадіжки, спекуляції, хуліганства, самогоноваріння, і вчинення абортів. Також запроваджено кримінальну відповідальність за порушення трудової дисципліни і трудової повинності.

12. Характерною особливістю судового розгляду цивільних справ протягом 1944–1953 рр. була їх надмірна політизація.

Принциповий момент, який характеризує цивільно-правову практику епохи, – нерівність сторін цивільного процесу. Якщо однією з сторін виступала державна установа, а іншою – фізична особа, шанси останньої бачилися дуже сумнівними. Радянські судді стояли на захисті примату «соціалістичної власності», іноді навіть усупереч букві закону.

Утім при вирішенні судових позовів, де з обох сторін виступали фізичні особи, судді мали відносно вищу свободу дій, передусім з врахуванням нижчого ступеня втручання партійно-радянських установ у діяльність судів з розгляду цивільних справ.

В дисертації наведено приклад, коли народний суддя розглядаючи

цивільну справу про завдання матеріальної шкоди шляхом побиття вікон, вирішила її неформально – у цивільному позові відмовила, але наклала адміністративну відповідальність (однаковий штраф у 100 рублів) на позивачку та відповідачку. Підставою такого рішення, на нашу думку, принаймні частково послужило й т.зв. звичаєве право регіону.

13. В ході реформування сучасної української судової системи доречно осягнути пережитий досвід організації і діяльності радянського суду – і позитивний, і негативний. Утвердження справедливого й незалежного суду на основі європейських стандартів з урахуванням історичних особливостей, культурних традицій та рівня правосвідомості вітчизняного суспільства має бути пріоритетним завданням органів державної влади та українського суспільства.

Зокрема, необхідно зміцнити незалежність судової влади в Україні. Для цього необхідно припинити тиск структур законодавчої та виконавчої влади на владу судову.

У своїй професійній діяльності суддя повинен послугуватися передусім буквою і духом закону (Конституції, кодексів), а не сумнівними керівними вказівками та інструкціями, особливо тими, що виходять від політичних сил.

Один з принципів верховенства права – це стабільне законодавство та єдність судової практики. Забезпечення єдності судової практики є реалізацією принципу правової визначеності. Однакове застосування усіма судами одних і тих самих норм права має багато переваг, насамперед – це забезпечення принципу рівності всіх громадян перед законом і судом, зменшення навантаження на суди, мінімізація проявів корупції.

Для відновлення довіри до суду вимагається, щоб переважна більшість населення відчула причетність до його формування. З цією метою доцільно поєднати виборність на посаду суддів з наступним затвердженням обраних кандидатур вищими судовими інстанціями та гарантом Конституції – Президентом України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Думанівська А. Я. Судові процеси як засіб боротьби з українським національно-визвольним рухом в західних областях УРСР в 1944–1953 рр. *Митна справа*. 2013. № 2 (86). С. 30–35.

2. Думанівська А. Я. Політико-правові засади становлення і розвитку радянської судової системи в Україні у 1918–1953 рр. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2013. Вип. 21, ч. I. С. 41–44.

3. Думанівская А. Я. Правовые основы регулирования выборов народных судей в западных областях Украинской ССР в 1948–1949 гг. *Северный регион: наука, образование, культура*. 2013. № 1. С. 254–261 (Росія).

4. Думанівська А. Я. Кадрове забезпечення суддів у західних областях Української РСР в 1944–1953 рр. *Право і суспільство*. 2014. № 4. С. 8–14.

5. Думанівська А. Я. Залучення суддів до участі в господарських кампаніях в західних областях Української РСР у 1944–1953 рр. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. Вип. 8. С. 12–15.

6. Думанівська А. Я. Подконтрольність судов компартиейним органам в західних областях УРСР в 1944–1953 рр. *Legea și Viata*. 2014. Nr. 5/2 (269). С. 84–88 (Молдова).

7. Думанівська А. Я. Взаємодія суддів із прокуратурою та правоохоронними структурами в західних областях Української РСР 1944–1953 рр. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 5 (33). С. 83–88 (Польща).

8. Думанівська А. Я. Судові органи в боротьбі з кримінальною злочинністю в західних областях Української РСР 1944–1953 рр. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2021. №1. С. 45–51 (Німеччина).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Думанівська А. Я. Радянська судова реформа 1922–1929 рр. та її реалізація в УСРР. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25 квітня 2012 р.)*. Львів: Національний ун-т «Львівська політехніка», 2012. С. 224–227.

10. Думанівська А. Я. Основні етапи розвитку судової системи в УСРР 1920-х – середини 1950-х рр. *Правове регулювання міжнаціональних відносин в Україні: історія і сучасність: матеріали Першої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції. (м. Львів, 18 травня 2012 р.)*. Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2012. Вип. 1. С. 37–39.

11. Думанівська А. Я. Конституція УРСР 1937 р.: питання судоустрою і судочинства. *Конституціоналізм в Україні (ідеї, концепції, доктрини): історія і сучасність: матеріали Другої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції. (м. Львів, 25 квітня 2013 р.)*. Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2013. Вип. 2. С. 14–17.

12. Думанівська А. Я. Політика кадрового забезпечення органу юстиції – судових виконавців – у західних областях УРСР. *Політико-правова ідеологія українського національного державотворення: проблеми формування та еволюції (історико-теоретичний вимір): матеріали Третьої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції. (м. Львів, 20 травня 2014 р.)*. Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2014. Вип. 3. С. 29–33.

13. Думанівська А. Я. Розгляд судами справ про розірвання шлюбу у західних областях Української РСР в 1944–1953 рр. *Юридичні науки:*

дослідження та європейські інновації: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Ченстохова, Республіка Польща, 23–24 квітня 2021 р.). Полонійна академія в Ченстохові, 2021. Вип. 1. С. 18–22.

АНОТАЦІЯ

Думанівська А. Я. Радянська судова система в західних областях України 1944–1953 рр. (історико-правове дослідження). – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2021.

У дисертації проведено комплексне дослідження радянської судової системи в західних областях України 1944–1953 рр. Розглянуто структуру, організацію роботи, компетенцію і кадрове забезпечення, та місце судових органів в державному апараті. Розкрито взаємодію суддів з місцевими партійно-державними органами, прокуратурою та правоохоронними структурами у вирішенні важливих «політичних» завдань в західних областях УРСР. Проаналізовано законодавство як правову основу діяльності суду. Досліджено боротьбу радянського суду з українським національно-визвольним рухом в західноукраїнському регіоні, з кримінальною злочинністю, та з порушеннями трудового законодавства. Здійснено аналіз особливостей розгляду цивільно-правових справ.

Ключові слова: радянська радянізація західноукраїнських земель, радянська судова система в 1944–1953 рр., радянський суд і його особливості, компартійний контроль над судовою системою УРСР, кадрове забезпечення радянських судів, питання самостійності радянської судової системи.

АННОТАЦИЯ

Думанівська А. Я. Советская судебная система в западных областях Украины 1944–1953 гг. (историко-правовое исследование). – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений». – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2021.

В диссертации проведено комплексное исследование советской судебной системы в западных областях Украины 1944–1953 гг. Рассмотрена структура, организация работы, компетенция и кадровое обеспечение, и место судебных органов в государственном аппарате. Раскрыто взаимодействие судей с местными партийно-государственными органами, прокуратурой и правоохрани-

тельными структурами в решении важных «политических» задач в западных областях УССР. Проанализировано законодательство как правовую основу деятельности суда. Исследовано борьбу советского суда с украинским национально-освободительным движением в западном регионе, с уголовной преступностью, и с нарушениями трудового законодательства. Осуществлен анализ особенностей рассмотрения гражданско-правовых дел.

Ключевые слова: советская советизация западноукраинских земель, советская судебная система в 1944–1953 гг., советский суд и его особенности, компартийный контроль над судебной системой УССР, кадровое обеспечение советских судов, вопрос самостоятельности советской судебной системы.

ANNOTATION

Dumanivska A. Y. The Soviet judicial system in the Western regions of Ukraine in 1944–1953 years (historical and legal research). – *On the rights of the manuscript.*

Dissertation for the academic degree of Candidate of Juridical Sciences (PhD in Law) Degree in Law, speciality 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Studies. – Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2021.

The dissertation analyzes the Soviet judicial system in the western regions of Ukraine in 1944–1953. The structure, organization of work, competence and staffing, and the place of judicial bodies in the state apparatus are considered. The interaction of judges with local party-state bodies, prosecutors and law enforcement agencies in solving important «political» tasks in the western regions of the USSR is revealed. Legislation is analyzed as the legal basis of court activity. The study of the struggle of the Soviet court with the Ukrainian national liberation movement in the Western Ukrainian region, with criminal offenses and with violations of labor law. The peculiarities of consideration of civil cases are analyzed.

Key words: Sovietization of Western Ukrainian lands, Soviet judicial system in 1944–1953, Soviet court and its features, Communist Party control over the judicial system of the USSR, staffing of Soviet courts, the question of independence of the Soviet judicial system.

Підписано до друку 18.08.2021 р.
Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 1,9.
Зам. № 3. Наклад 100 пр.

Надруковано в «Видавництво Людмила».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 5303 від 02.03.2017.
«Видавництво Людмила»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: + 38 050 469 7485, 068 340 8332
E-mail: lesya3000@ukr.net